

Øster Hornum brændt 13. juni 1889:

Ved middagstid den 13. juni 1889 nedbrændte en stor del af Øster Hornum by. Det var en ildebrand af så stort et omfang, at den må have berørt stort set hele byen, der dengang ikke var særlig stor.

I avisen kunne man læse:

Nibe, den 13. juni:

Stor ildløs. I middag opkom der ildløs i en til Øster Hornum præstegård hørende ældre ladebygning, fra hvilken ilden, om hvis opkomst endnu intet kan meddeles, forplantede sig til gårdens øvrige bygninger med undtagelse af en senere opført ladebygning, som det lykkedes at redde. Vinden var vestlig, og byens beboere, der hurtigt var kommet til stede, var derfor travlt beskæftigede på denne side af gården med de forskellige rednings- og slukningsarbejder, men medens dette stod på, havde vinden ført gnister over mod en på den anden side af præstegården, i nogen afstand fra denne liggende ejendom, der tilhørte skomager Mads Jensen, og snart var ikke blot denne, men tillige 6 andre i nærheden heraf liggende steder omspændte af luerne. Disse sidste ejedes af smed Hansen, husmændene Peder Hansen, Niels Østergaard og Niels Krogh, snedker Lars P. Abildgaard og høker Niels Jensen, som var bestyrer af Øster Hornum Brugsforening og havde dennes varelager i ejendommen.

Pastor Gade samt gårdens karle og piger var i går bortrejste til et kristeligt møde, der afholdtes i Randers. Hos skomager Mads Jensen indebrændte et par køer og grise, ellers menes besætningerne af være reddede, ligesom det også skal være lykkedes at bjerge meget af løsøret, uagtet det meste af bygningerne var nedbrændte på en times tid. De brændlidte menes alle at have ejendele forsikrede.

Brandsprøjten var af denne type

Allerede dagen efter kunne avisen fortsætte sin beretning om branden i Øster Hornum:

Nibe den 14. juni:

Branden i Øster Hornum. Ved et i aftes på brandstedet afholdt forhør oplystes der kun med hensyn til ildens opståen, at en af røgterdrengene havde set en lille dreng¹ gå omkring den ladebygning, hvori ilden udbrød. Denne blev kort efter opdaget af en kone, som i går havde arbejde på gården.

Løsøret i præstegården samt i 5 af de mindre ejendomme var forsikret i Aalborg-Hjørring amtets brandkasse, for i alt 26.600 kr. De to andre

steder er forsikret i "Danmark", så vidt vides for 4000 kr. og Brugsforeningens i høker Niels Jensens ejendom værende varelager i det Kgl. oktr. Assuranceselskab for 3000 kr. Meget af løsøret, særlig i præstegården, blev imidlertid reddet, og da der jo tilmed på denne tid af året kun er tale om langt mindre værdier end de på policerne opførte, vil skaden formentlig næppe andrage en fjerdedel af disses pålydende.

Pastor Niels Peter Gade skriver om begivenheden i et notat dateret 20. august 1889, altså mens arbejdet på den nye præstegård er i fuld gang:

Ved middagstid den 13. juni i Hs. Majestæt Christian d. 9.'s 26. regeringsår, da Scavenius var kultusminister i Danmark, og Swane var biskop i Viborg, nedbrændte Øster Hornum præstegård, med undtagelse af dens vestligste længe, som da var gårdens lade, og som var opført af pastor Bendtz år 1858.

¹ Nogle kilder hævder, det kan have været præstens "åndssvage" søn Andreas Christian.

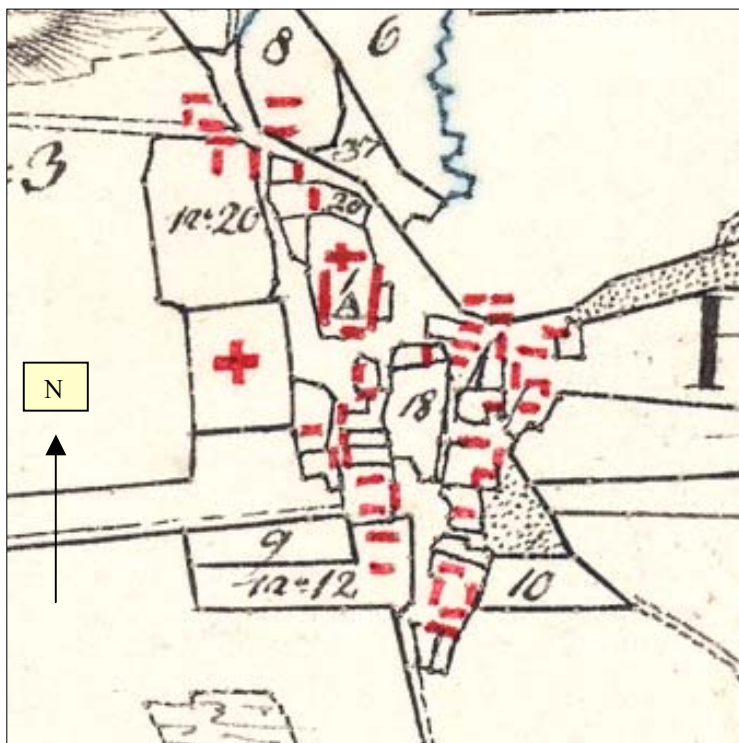
Ved nævnte ildsvåde nedbrændte i alt 18 større og mindre huse i byen, og 50 mennesker blev husvilde.

Præstegårdens nærværende stuehus og den lige overfor dette beliggende lade opførtes derefter i august og september måned samme år af stedets og menighedens præst, Niels P. A. Gade under ledelse af hr. arkitekt Steenstrup af Nørre Sundby.

Det væsentligste af håndværkerarbejdet blev udført ved de to driftige og dygtige yngre håndværksmestre, hr. muremester Mackholm af Nørre Sundby og hr. tømrermester Sørensen af Terndrup.

Stenene leveredes fra Råkildehøj teglværk, tømmeret fra grosserer Bentsen i Aalborg og snedkerarbejdet fra Petersens dampsnedkeri samme steds.

Hvordan man umiddelbart klarede at indkvartere de mange husvilde i tiden umiddelbart efter branden, ved man ikke, men vi må regne med, at de husvilde blev indkvarteret rundt om i byen og i den nærmeste omegn. Man ved fra folketællingen 1890, at byen på daværende tidspunkt havde ca. 200 indbyggere, hvoraf de 50 blev husvilde ved branden. Det betyder, at hver fjerde havde mistet sin bopæl.

Kort over Øster Hornum ca. 1816

For at danne sig et indtryk af, hvordan byen så ud før branden, kan man kigge på de gamle kort. Det ældst kendte detaljerede kort over Øster Hornum er et matrikelkort fra ca. 1816.

Der er selvfølgelig foregået en del forandringer af byen i tidsrummet fra 1816 og til 1889, men byen har nok ikke afvejet afgørende fra det viste kort. Nogle af gårdene er flyttet ud, men småhusene i midten af byen har nok ligget som angivet.

På kortet kan man se Kirken og nedenfor den, markeret med "A", præstegården. Længst mod nord ses de to gårde, der stadig ligger, hvor Nihøjvej drejer mod vest. I syd "10" ses Krogården, nuværende Nibevej 164.

I midten af byen, fra præstegården og mod øst er det derimod svært at genkende placeringen af huse. Der hvor vi nu har vejgaflen med Øster Hornumvej mod øst ligger der huse, efter nutidig opfattelse temmelig tilfældigt placeret. Disse huse er ved byens genopbygning placeret mere hensigtsmæssigt.

Hvordan byens gårde og præstegården så ud på den tid, ved man ikke særligt meget om, men de har formentlig, som egnens øvrige huse, været bindingsværksbyggerier, tækket med rughalm, som var egnens tækkemateriale

Kort efter pastor Wøldike blev indsat den 4. November 1860 var der syn på præstegården, der ikke havde det for godt, ser det ud til. Det hedder bl.a. at præstegården står på fugtig bund. Det hedder endvidere, at bygningerne består af 100 år gammelt bindingsværk.

Brandvæsnet i byen har været af den standard, man normalt havde i landsbyer. Til hver landsby valgte sognerådet en brandfoged til at lede brandslutningsarbejdet. Man havde en sprøjte, som sognerådet sørgede for var i orden. Der blev årligt sørget for at sprøjten blev afprøvet og holdt i orden af smeden.

Om slangen til sprøjten havde vist sig ikke at leve op til tidens krav eller er blevet beskadiget ved branden er ikke til at sige, men allerede på sognerådsmødet 16. juni, altså tre dage efter branden, vedtoges det at købe en ny slange til kommunens sprøjte.

Om ingen af sognerådsmedlemmerne fik taget sit sammen til at få købt en ny slange til sprøjten, melder historien ikke noget om, men allerede i januar 1890 vedtog sognerådet igen at købe en ny slange til sprøjten.

Brugsen og samlingshuset få år efter opførelsen

Det nævnes at Brugsforeningens varelager blev ildens bytte, idet det blev opbevaret i hører Niels Jensens ejendom, der var beliggende omtrent der, hvor Nibevej 183 nu er beliggende.

Skaden var dog ikke så stor, for som bestyrelsesmedlem Jens Sørensen Mark senere skrev: ”Imidlertid brændte en del af byen d. 13. juni 1889, og huset, hvori brugsforeningen havde lokale, brændte også. Størstedelen af varelageret brændte, og foreningen led herved et mindre tab, men da en del af det, der brændte, ikke var gangbar vare, var det virkelige tab i virkeligheden ret lille. Foreningens virksomhed måtte imidlertid standse, da der ikke var noget lokale at få.”

Det blev en voldsom travl tid for egnens håndværkere, så Brugsen fik ikke bygget så hurtigt som planlagt. Præstegården og ny huse til de husvilde stod først for tur, men sidst på året var det dog lykkedes at få Brugsen bygget færdig, så handelen kunne genoptages, og nu i egne lokaler. I samme omgang byggedes forsamlingshuset som en tvilling til Brugsen.

Byen set fra kirketårnet 15 til 25 år efter branden

For at få et overblik over, hvad det var, der var brændt, kan man på dette foto, taget fra kirketårnet 15 til 25 år efter branden, se at gården med stråtag (hvor nu Spar Nord holder til) ikke har været omfattet

af branden, men at alle husene til højre i billedet er temmelig ny, opført efter nogenlunde samme opskrift, må være erstatninger for de brændte huse.

Som nævnt i pastor Gades notat blev præstegården snart efter genopbygget. Det blev et flot og stateligt byggeri. Af billedet ses den nyopførte udbygning til venstre. Den eneste tilbageværende af præstegårdens udbygninger efter branden er den stråtækte længe, der ses i midten. Selve præsteboligen ses til højre.

Ved branden nedbrændte præstegården med undtagelse af vesterhuset, som før branden var ladebygning. Pastor Gade genopbyggede derefter i sommerens løb stuehuset og sydlængen, der indrettedes til lade, mens den gamle ladebygning i gårdens vestside indrettedes til stald. Østlængen genopbyggedes ikke. Gårdspladsen fyldtes op med ca. 10.000 læs fyld fra fællesgraven øst for byen og en kampestenmur sattes om møddingspladsen. Gade fik også plantet de elletræer, som står i toften øst for gårdspladsen. I stuehusets sydvestre hjørnepille fik han indmuret en flaske indeholdende et dokument med oplysninger om gårdens bygning, samt de dengang gældende møntsorter.

Pastor Gade boede i denne præstegård indtil han blev afskediget 1897 og efter en dom sad to år i Vridsløselille Statsfængsel. Efter ham fulgte pastor Vested, i hvis tid det meste af landbrugsjorden blev solgt fra til oprettelse af husmandsstederne ud mod Harrild. Pastor Paulus Kiilerich overtog embede og bolig 1914 og var stedets præst til han blev pensioneret i 1947, hvor Knud Knudsen overtog.

I begyndelsen af 1960'erne fandt man præstegården for utidssvarende, og en ny blev bygget overfor den gamle, omtrent der hvor ladebygningen fra 1889 stod.

*Artiklen bygger på et indlæg bragt 1981 i Lokalhistorisk Forenings blad "Hanen".
Redigering og tilføjelser foretaget 2006 af Niels Nørgaard Nielsen.*

Øjenvidnet Kristian Mark fortæller om branden i 1889

Kristian Mark som artillerist i Århus 1900

Siden historien om byens brand blev skrevet tilbage i 1981 og tilretningerne blev foretaget i 2006, er der fremkommet et lydbånd, optaget i 1962, hvor Kristian Mark, født 1876 i Byrsted, fortæller om, hvordan han som stor dreng oplevede branden på allernærmeste hold.

Af årsager vi i dag ikke kender, boede han allerede som 6-årig hos sin onkel i Øster Hornum, nemlig lærer Jens Sørensen Mark, der havde været enelærer i Øster Hornum siden 1883. Foruden at varetage lærerembedet var han også kirkesanger og, som det ses, forestod han også ringning med kirkeklokken.

Da branden fandt sted var Kristian Mark således 13 år og stod for snart at skulle konfirmeres og "ud at tjene", hvilket han kom året efter.

Kristian Mark som ca. 75-årig

Efter i nogle år at have arbejdet i landbruget og af tjent sin værnepligt ved artilleriet i Århus arbejdede han nogle år i forskellige brugsforeninger, heraf 4 år som uddeler i Komdrup Brugs og siden i Sønderholm brugs, et arbejde han havde fra 1908 og frem til 1919, hvor han købte en gård i midten af Øster Hornum by; der hvor sparekassen nu ligger.

På båndoptagelsen fra 1962 suppleres han af lærer Jens Sørensen Marks datter Astrid (født 3 dage efter branden) og hendes søn Jens Mark Nielsen. Fortællingen er nedskrevet 2007 af Niels Nørgaard Nielsen.

I sommeren 1889 var jeg i skolen hos lærer Jens Mark Sørensen, dengang skidtet brændte. Vi sad oppe på Kirkebakken, for børnene var blevet forbudt at gå til ildebrand. Vi måtte ikke gå over i byen og det var ikke så sært, for ilden fløj jo omkring. Men vi ville jo gerne derover. Det måtte vi ikke, vi måtte gå op på Kirkebakken. Der sad vi, hele klassen til det var ved at være ovre. Dengang gik jeg i skole, jeg var 11 år, så det var jo ikke nogen størrelser at få med over til hvor det brændte. Jeg havde lige været ude for at flytte dyr ude i heden (Harrild) og var kommet bagom laden og så var jeg kommet ind for at lave et tøj herinde. Dengang var der jo ikke noget med at købe et tøj, sådan én lavede man selv.

Skolen i begyndelsen af 1890'erne

Der var en ko, hvis tøj var gået i stykker. Så stod jeg jo og lavede en tøj, og så kom der en knægt, som råbte: "Det brænder i præstegården". Jeg fløj jo ud og da stod ilden ovenud af det hele. Så ind i skolen og sagde til Mark: "Nu er det galt". "Jamen du er da lige kommet der omkring", "Ja, det er jeg da, men ...". Så kom vi ud hele klassen. Så siger han til os: "Nu går I op på skolebakken". Han skulle op (i kirketårnet) og klemte (med kirkeklokken). Det blev der jo dengang, når der var brand. Det mener jeg er den eneste gang, jeg har hørt det. Så blev der jo klemtet, og så varede det ikke længe inden der blev liv i sagerne dernede. Men der var jo ikke noget at redde. De rendte og tumlede med husene ovre i byen.

Branden begyndte i præstegården, i præstegårdens lade. Der gik en port midt igennem laden, det var jo ikke en kørelade. Ved den ene side af porten der lå lyng, og der så de at det brændte en fem-seks steder, da de opdagede det, i det lyng. Det blev aldrig opklaret, hvordan ilden var opstået. Tosse-Niels

blev af folk beskyldt for at det var ham, der havde sat ild på, men det blev aldrig opklaret. Der var i hvert fald gået ild i det der lyng. Det var en god nord-vest blæst den dag og grumme tørt vejr, så vidt jeg husker.

Så lå der jo et par gamle huse. Der brændte en hund. Hvis hund det var, kan jeg ikke huske, måske var det Anna og Jens Kroghs. Hendes hus lå der, hvor centralen² nu ligger. Hendes hund brændte. Den stod i lænke, så der var ingen, der kunne komme ind til det sølle dyr. Den hund kan jeg huske, at vi drenge ville have været inde og redde, men vi turde alligevel ikke gå derover. Mark havde sagt, at vi skulle blive på Kirkebakken. Vi var på vej en to-tre gange, men det kunne ikke nytte noget, og heller ikke andre kunne komme ind og redde hunden, så den brændte, det sølle dyr.

Niels Ølands hus brændte. Det var nok også høker Niels Jensens hus, der brændte, for det lå på vestsiden af vejen, der hvor skrædder Villadsen³ senere boede. Den anden høker⁴ havde en tønde fuld af petroleum og den var han jo bange for, at den skulle brænde og så var der nogen, der trillede den ud på vejen. Da den kom ud på vejen, eksploderede den, og så blev der blus, og det løb hen ad landevejen. Så løb vi drenge den anden vej, for så skulle vi jo over for at se på det. Det gik jo nu godt, og bagefter gik vi igen op på Kirkebakken, for så var der ikke noget for os at være der længere. Han kørte den ud, det kan jeg da huske. Det var nok ikke høkeren selv, der kørte tøndens ud, men han havde givet ordre til at trille den ud. Den høkerbutik brændte ikke, for der var fast tag på, så det havde været bedre om han havde ladet tøndens blive inde.

I præstegården brændte de fire huse. Og så høkerens, altså Niels Jensens. Og så det her af Anna Kroghs, det er der, hvor centralen nu er. Der hvor Peter Rønn⁵ nu bor, boede Skomager-Mads den gang. Han var smed Hansens kones far. Ham kan jeg stadig huske, han var gift anden gang med ”Bette-Bedstemor”. Hun var sådan en lille kroget én, der var så sirlig og så venlig, vi kunne så godt lide hende. Hun blev kaldt ”Bette-Bedstemor”. Hun var sådan en slags bedstemor for hele byen. Så brændte også den gamle smedje⁶, der dengang lå nærmest ude på vejen. Det var ikke andet end smedjen. Den lå på hjørnet, der hvor Guldbækvejen nu går. Det var kun en smedje og den var sat op af sådan noget billigt skidt. Den brændte også ned. Mon ikke også Kragbæks karetmagerværkstedes to huse⁷ brændte. Det var dengang Hjul-Per, der havde værkstedet.

*En af de gårde, der ikke brændte.
Kristian Mark købte den i 1919.*

Det er lidt svært at huske præcist, hvor det brændte. Jens Sørensen Mark havde fortalt, at det brændte otte steder. Det er egentlig sært, at han ikke skrev ordentligt om branden, da han jo ellers havde skrevet så meget. Hjul-Sørens brændte også. Der var ild i Andreas' gård⁸. Det var Jens Palsgård, der boede der dengang. De sad med lagner på enden af husene, for ilden føg gennem luften og den gård måtte jo endelig ikke brænde. Det var ellers nok noget af det ringeste og ældste byggeri i byen. Den blev reddet.

Brandsprøjten stod i det vi kaldte den røde smedje. Den smedje havde ikke været brugt længe. Senere, under første verdenskrig, kom sprøjten over at stå i skolen. Sprøjten var nok ikke til megen nytte på det tidspunkt. Det var sikkert ligeså godt at slå en spand vand på ilden – det hjalp nok lige så godt, men der var jo ikke bedre dengang.

² Nibevej 185

³ Nibevej 183

⁴ Nibevej 184

⁵ Peter Rønns Vænge

⁶ Øster Hornumvej 2

⁷ Øster Hornumvej 4

⁸ Torvet 3

Det indrammede område var den del af byen, der nedbrændte (Luftfoto Rebild Kommune)